

DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK

František Hrubín

Vážení a milí přátelé! To, co zde řeknu, je mým osobním vyznáním. Nic nového ode mne neuslyšíte. Jak myslím a cítím dnes, tak jsem myslel a cítil před třemi, před pěti, před devíti lety. Byl to nezdravý a ponižující stav pro českou literaturu, že v minulých letech nebylo možno mluvit o jejích problémech otevřeně. Nyní zde ta možnost je. Považuji tedy za svou povinnost vyslovit se veřejně k některým otázkám poezie. Odpověď na ně hledáme a stále musíme hledat všichni, nejen spisovatelé komunisté, ale i my, bezpartijní. Můj příspěvek je určen sjezdu i čtenářům, a těm především. Věřím, že se k nim dostane v nezkrácené podobě.

V posledních šesti, sedmi letech jsem se kromě jiného věnoval studiu tzv. prokletých básníků Poea, Baudelaira, Verlaina a jiných. Předem odmítám podezření z exkluzivnosti a intelektuálistiny. Svým životem a celým dílem kotvím v kraji, který je domovem kameníků, vorařů, drobných rolníků a dělníků.

Po týdny jsem byl ponořen do Mallarméova sonetu o labuti a marně jsem se jej pokoušel přeložit. Neškodilo, že jsem tolik dní a nocí prožil s básní tak odlehlou – jak zní fráze – dnešku a jeho úkolům a problémům. Naopak, pomohlo mi to nejeden problém z oblasti poezie vyřešit. A mnohý z mých nových vychvalovaných veršů by vyzněl hluše, nebýt té pilné laboratorní práce, bez níž se neobejde žádná lidská činnost. Řečeno prostě, vzdělával jsem se. Bylo mi jen k užitku, že jsem nedbal vnějších důvodů a zábran a nepřešel ani velký básnický osud označený jménem Mallarmé. Básník básníka nezkazí. Uškodí-li pabásníkovi, literatuře z toho škoda nevzejde. Nebojme se tedy kalících lázní, kterých je ke každému trvalému dílu třeba.

Jaké drama je uzavřeno do čtrnácti veršů Mallarméova malého arcidila: agonie labutě, která je odsouzena mezi ledovce a nemůže vytrhnout křídlo zamrzlé v ledu. Oč tragičtější jevil se mi obraz české poezie v nedávných letech: dědička Máchy, Nerudy a Bezručů byla též odkázána mezi ledovce. Octla se tam nikoli v podobě labutě, ale jako štvaná, určená laň; nikde nebylo stezek ani houští, krev rozproušená štvanicí netuhla, led se nerozpouštěl a poezie čelila zběsilé netečnosti ledového dogmatu. Oč tragičtější, ale oč slavnější obraz: poezie Halasova, Horova a jiných není naštěstí mallarméovskou labutí, neznehybněla v chladné pohrdání, ale vy-

rážela a vyráží z neužitečného exilia, jak je to v samé její podstatě. Ale kolika asi talentům přemrzla křídla, kolik jich zašlo v ledové skořápce!

Je ctí být básníkem této země, tohoto lidu, je vzrušující být básníkem této bouřlivé doby. Básník v sobě hloubí co největší prostor pro svobodu. Čím více prostoru pro svobodu vyhloubí v sobě, tím více prostoru pro ni dobude i vně, svému národu, svému lidu, a geniální básní celému lidstvu. Svobodou myslím stav, v němž se člověk ocitá zbaven pověr. Pověry nejsou jen vrozené, získané výchovou, ale i proklamované a vnučené. Pověrou nejsou obetkány jen příroda a její živly, jen lidská přirozenost, ale též osoby, lidská zřízení a lidská činnost. Lidstvo, co je lidstvem, přemáhá pověru na každém kroku svého vývoje. Není tomu tak dávno, co jsme nesli jeho soustavy, která z lidí vysávala veškeren život, soustavy, pověrou skrz naskrz prolezlé, jako pavučina prolézá prázdnou, černou plástev – jeho fašismu. Jeho básníci, zaslouží-li si vůbec toho jména, dali své schopnosti do služeb nejtemnější pověry. Leckterý z nich, vzpomínám například na jméno Hans Jost, opěvoval vůdcovu genialitu, jeho nepřekonatelné umění válečnické, jeho neomylnost. Opěvovali jeho tvář, ale za vráskou na jeho čele nepostihli zrudné myšlení, v semknutí rtů cynismus obludného strůjce vyhlazovacích táborů. Dokázali svými výplody, že pověra je nepřítelkyní nejen svobody, ale i pravdy.

V oněch temných dobách jsem si často čítal Tomanovu báseň Lenin. Karel Toman postavil na malém prostoru památník, jakých stojí málo. A jak střídme, jak nehonosně při tom pracoval:

*Ten den přišel
tak jako všechny jiné.
Nezhaslo slunce, ale umřel člověk ...
Věren pravdě, básník nesměl předstírat ani zastírat:
Krev prolil? Vraždil? Ano. Ale vdechl víru
a vdechl život milionům milionů netečných, tupých ...*

– a hlavně nic přidávat. A přece strmou velikost Leninovy osobnosti neumenšil ani o vlas:

*... a do věčnosti bude svítit sloupem ohnivým
všem chudým světa, –
pokorným i mstivým.*

Jak velce to zní, do jakých výšin vyvedl básník pomník žuly i kovu trvalejší. Jak vedle toho vyšuměly, sotva byly vysloveny, stovky pochleb-

ných veršů z poslední doby. Leckdo se chytil příležitosti, inspirován nikoli historickou postavou a jejím dílem, ale veden myšlenkou zavděčit se, udělat si dobré oko. Nikdo ho neokřikl ani tehdy, když svými veršovánkami snižoval a proti své vůli často i zesměšňoval význam osobností nebo dějů, jež mínil oslavit. Naopak, panovala tendence tématy měřit pokrokovost básníků, jejich oddanost lidu a vlasti. Tato hrubá tendence zavinila, že příležitost byla některými autory chápána jako okolnost příznivá jejich soukromým výhodám. Pravý umělec však chápe příležitost jako okolnost tak velikou v dosahu lidském nebo dějinném, že sama umělci příkaz přímo dává, a tak mocnou, že si umělce přímo i volí, pudíc ho zároveň, aby on sám si zvolil zrovna ji a žádnou jinou, jako je tomu u zamilovaných. Stávalo se, že byli básníci i nuceni k oslavným tirádám, ale láska vnučovaná není milovaná, řeklo by opravené přísloví. O tom všem řemeslní ohňostrojeci nikdy nepřemýšlejí, jim vždycky leží na srdci nějaký ten teplý koutek. Ale pravý básník přece už od počátku ví, že poezie nemá teplých koutů, že to tam vichří, ledově fičí, i hrom že tam bije a že se tam zahřeje jen při práci.

Co chce lid na poezii? Oslavování? Deklamování? Heslování? Nikoliv! Chce, aby mu ukázala, kudy uniká život. Ale praskliny, básníku, neupeš cupaninou veršů. Co chce lid na básníkoví? Chce, aby hodně nahlas řekl, že kudy uniká život, tamtudy uniká i poezie. To je básníkova služba člověku, lidstvu. Je k tomu třeba nejen lásky k životu, ale i vědomí, že život v sázku dávám. Je k tomu třeba srdatosti, protože podstupuji i nebezpečí životního nezdaru. Neminou tě pak chvíle, dny a třeba i roky úzkosti a zoufalství. Úzkost se slabším povahám často otevře v pustou chuligánskou dráhu. Zoufalství je někdy tak strašné, že se prázdnou ohraňčené okenním rámem zdá nekonečnou volností a básník se tam vrhá, aby znovu, marně dokázal, že člověk nemá křídla. Kdo je pak vinen tvou smrtí, Konstantine Bieble? Osud? Poezie? Nikoliv! Lid, z něhož jsi vzešel? Nikoliv! Vždyť s lidem je básník jedno tělo a jeden duch, nejen s jeho pravdou, ale i s jeho omyly, nejen s jeho zpěvem, ale i s jeho podmracením, nejen s jeho slávou, ale i s jeho slabostí. Je odpovědný sobě, tj. svému lidu. Kdykoliv vstane lid pohmožděný, zbitý, nejdříve ohmatává básníka jako svou páteř, zdali zůstala celá.

Často si lidé ani neuvědomují činnost básníka, jako si neuvědomujeme, že nám bije srdce, často mnohého z nich z počátku neznají ani podle jména a nevědí nic o jeho práci. Je to známka toho, že se bez něho obejdou? Není. Jsou chvíle v životě, kdy se najednou chytáme za srdce, když se rozbušilo úzkostí nebo radostí. Tak jsou také v životě lidu, v životě národa doby, kdy si uvědomí, že má básníky, a kdy si básník trojnásob

uvědomí, že jen v srdci lidu je pravé jeho místo; tak si oba, básník i lid, znovu osvědčují svou stále trvající jednotu. Dobře ví lid, dějinami tak zkušený, že tenkrát není liduprázdňý, jsou-li jeho básníci plni člověka. Tam, kde člověka v lidech ubývá, tam spěchá básník. Kde ubylo na citech, na lásce, na odvaze, tam přidá. Sám však si nesmí nechat ubrat ani drobtu člověka v sobě, ani drobtu lidské důstojnosti. Nechal by v sobě okrádat svůj lid.

K důstojnosti člověka patří svědomí. Když volně píše a vydávám, mohu být opravdu spokojen a nechtít víc? Mohu, ale jen tehdy, dokud líc mé volnosti nemá rub umlčování druhého. Já píše a vydávám, ale zdalipak měl to právo například Jiří Kolář, básník mně poetikou odlehlý, kterého si však vážím jako příkladu, jak si nic v životě ani v práci neulehčovat? Jeho vyznání, které je pro mnohé velmi nepřijemným ostnem, zní: „Mezi lid nelze jít, lze jen žít život lidu. Ne být čumilem nebo literátem. To jsou dva strakaté kabáty, příliš protivné očím lidí. Čumil nepracuje a literát lže. Mezi lid nelze nikoho poslat, nelze poslat v padesáti letech jako ve čtyřiceti, ve třiceti, jako ve dvaceti, tento hluboký příkaz musí zastihnout člověka v kolébce, dříve než udělá první krok.“ Nemusíme souhlasit s poslední větou. Jen v tom se liší mé vyznání od Kolářova. Já bych řekl: „Tento hluboký příkaz musí jít nikoli zvenčí, ale z tebe, a pak je to neklamné znamení, že vzešel z tvého lidu. Nepřeslechni ho, básníku, ani ho v sobě ničím nepřehluš!“ Mohl by podobné vyznání vyslovit intelektuál, nepřítel lidu? Jiří Kolář, básník s původem kladenského proletáře, jemuž opravdu nikdy nešlo o osobní prospěch, ale vždycky o věc lidu a socialismu a který se v sobě raději do krve rozdírá, než aby se přizpůsobil a lízal paty, byl brutálním útokem v Tvorbě zahnán do izolace a posléze existenčně zničen. To je nelidské, to je nekulturní! Kdo z nás si spokojeně chodí, spokojeně píše, spokojeně pobírá honoráře a klidně usíná, kdo se staví, jako by o ničem nevěděl, kdo neřekne nahlas: Zde se děje křivda!, je zakuklený maloměšťácký sobec – a ten, kdo se dokáže jen tajně stydět, je zbabělec. Jsou a budou snahy tyto skutečnosti přejít, zastříit, ošolíchat, znevážit; ale každá taková snaha naši hanbu ještě zvětší. Nehanbí-li se mnohý z nás dnes, budou se za nás jednou hanbit naše děti. Záleží na nás, bude-li z podobných případů, které přejdou do literární historie jako jedny z nejostudnějších, stále otevřená, mokvající rána, nebo čestná jizva. Mnoho viny nemají jen jednotlivci, ale i kulturní instituce, které se chovaly jako ti rodiče v Perraultově pohádce: zavedli své dívky do trnitého hvozdu a pak nařikali, že děti zabloudily a že je roztrhají vlci.

Někdo mi může namítnout: „Proč jsi nám o tom nic neřekl dřív?“ Ale budme si upřímní: kdo z nás tady o tom nevěděl? A kdybych to byl

řekl před rokem, například na konferenci o poezii, co by z toho bylo? Dověděla by se o tom veřejnost, tj. ti, jimž jsme především odpovědni? Když Literární noviny otiskly výňatek z diskusního příspěvku Vítězslava Nezvala z té konference, proč vynechaly zrovna tenhle statečný výrok, hodný velkého básníka (týkal se Kamila Bednáře): „Dokud v této zemi chodí třeba jen jediný básník s pocitem, že nemůže vydávat, pak tu, soudruzi, není něco v pořádku!“ Řekne-li něco básník, a zvláště básník významu Nezvalova, neříká to přece pro nějaký exkluzivní klub, nestojí o to, aby jeho výroky tlely někde v tajných archivech, ale chce, aby ho slyšela celá kulturní obec!

Lid soudí své básníky přísně. A nesoudí je vždy hned, soudí třeba až za dvacet, za padesát let a zkoumá, zda-li básník žil a tvořil tak, aby po něm zbylo jméno člověka. Žijme a tvořme tak, aby se lidé od nás neodvraceli, aby se na nás nedívali svrchu jako na ministranty s kadidelnicí, aby v nás neviděli jen výrobce konfekčního zboží, ale aby si v nás vážili opravdových tvůrců, nikým a ničím nepodplatitelných! Kdo je vinen tím, že k nám lidé ztrácejí důvěru, a že na sebe pokřikují bodrou nadávkou: „Ty laureáte!“? My sami jsme si tím vinni. Kdybychom v lidu opravdu žili, jako v něm žili Neruda, Sládek, Bezruč, vyhnuli bychom se lehko nebezpečí, že ztratíme vážnost: lid nechce, nesnese, aby se mu podkuřovalo, lid nikoho nepodplácí, ale umí si vážít poctivé práce. K poctivé práci je však třeba poctivých nástrojů a poctivého materiálu!

Básník lidu není ten, kdo ho jako slaměnou kytku sází do veršů podle okamžité potřeby, básníkem lidu není ten, kdo o něm mluví, ale ten, kdo mu mluví z duše, z jeho nejhlubšího srdce. Jsou básníci velikáni, kteří se ztotožnili se svým lidem tak, že píšíce o sobě, píší o něm: jak slavně opěvuje Walt Whitman svůj lid v mohutné básni nazvané Zpěv o mně! Což z duše lidu nemluvili a nemluví básník Zpěvu rodné zemi, básník Torza naděje, básník Světlem oděné? Zřekl se jich lid někdy? Naopak, byli jsme svědky toho, že útok na Jaroslava Seiferta v Tvorbě, útok surový hlavně tím, že v té době ohrozil i osobní bezpečnost básníkovu, lid bral jako útok na sebe, a opovržení, které mělo padnout na dílo milovaného básníka, padlo na hlavu osnovatelů. Ivan Skála je hodný a naivní chlapec, a proto věřím, že ve chvíli, kdy nás na sjezdu v březnu 1949 ujišťoval, že se „postavíme proti kritice samoděržaví, proti kritickému stínání hlav“, netušil ještě, že mu brzo potom kdosi přistrčí ruku na páku stínadla. Kruté, ale pravdivě znějí Závadovy verše:

*Umíme dělat pohřby krásné,
však pohřbíváme za živa.*

Josef Hora a František Halas se nedožili. A rubáš, který se tkal na jejich dílo, vetšel a rozpadal se už v tu chvíli, kdy byl tkán, zatímco jejich poezie vrůstala dál do národního povědomí, rok od roku živější a potřebnější, oč papírovější byly teze, které ji chtěly vystrčit jako mršinu někam za zeď národního Slavína.

Budoucnost dá Františku Halasovi místo, jaké mu jako velikému tvůrci patří. Nejen z úcty k jeho památce, ale též jako jeho přítel a první jeho žák, který se u něho, tenkrát ještě málo známého básníka, před sedmadvaceti lety ohlásil, cítím, že jsem povinen říci několik vět k jeho poezii. Když se básník cítil nejvíce opuštěn, jako ty staré ženy, nesoucí na kříži smutná nedělní odpoledne, když vzkřikl:

*Nikde nebyti, ó nikde, ty má zemi,
srostenec nocí sám tak mezi všemi,*

bylo to jen ze zoufalé touhy být a znít všude, slyšet jednou ty „salvy slávy“, až „barikáda Praha dědička Května“ bude strmět na věčnou paměť budoucím – ale bylo to také z hořkých obav, aby se básník také jednou nestal

*jen kůlem vyhlášek,
náповědou, co polyká ten prach.*

Ale když lidu nastaly chvíle nejtěžší, zvolal – bez vyzvání verbířů, jak sám říká, neopakovatelným výrazem:

*Myslete na chorál,
Malověrní,
Myslete na chorál*

Básník Naší paní Boženy Němcové, kterou vzýval jako ochránkyni lidu, tj. jeho nejvlastnějšího bytí a rodné řeči, po dvou stech letech znovu ohrožené, nebyl a ani nemohl být člověkem nevíry a dekadentem. Ladislav Štoll v Třiceti letech bojů užívá při hodnocení této velké a statečné poezie také té metody, že z dovršeného Halasova díla vybírá slova a spojení jako „tlení“, „smrt“, „zdechlina“, „jíl pod rakví“, vytrhává verše a sloky, aby dokázal, že Halas byl chorobným pesimistou a přímo programovým škůdcem nové české poezie. Touto metodou dojdou ke stejným závěrům u kteréhokoliv básníka. Ukáží to na příkladu: je český básník a ten ve svém díle nešetří slovy jako „popel, smrt, hřbitov, vetché kosti“, a jinými ještě chmurnějšími – a ten básník zpívá:

Z druhého sjezdu

*Zapěl jsem píseň poslední,
a stranou kladu lyru,
vždyť nemám v srdci struny ty,
ni v sama v sebe víru.*

A jako pohřební zpěv celému lidstvu, jeho pokroku a snahám, veškerým jeho citům, lásce a štěstí, skládá úděsnou báseň, jejíž čtyřicet veršů, například takovýchto:

*Co horou zde, to hromada je kostí,
co údolem, to šachta budoucnosti.
A čas v ní hází ve dnův běhu divokém,
mrtvolu na mrtvolu –*

prokládá refrénem jako zoufalým zakvilením,

*– co je tu v světě širokém –
co je tu, co je bolu!*

Odvází se dnes někdo říci, že Jan Neruda, autor těchto a jiných a jim podobných básní, byl nihilistou a kdovíčím ještě horším? Básník mužné síly a činorodé lásky k lidu a k vlasti se nebál vyjít veršem ani hořkou životní zkušenost, rezignaci, skepsi, ať to znělo jeho současníkům třeba i cynicky, vyzpíval, jak o něm řekl Vrchlický, resumé celé tragiky lidských bolestí. A měl jich v životě hodně, jako jich měl už od dětství nemálo, na jednoho člověka často až k neunesení, i František Halas.

Nezval nám ve svém referátu s taktem a velikou upřímností odpovídal na některé otázky Halasova osudu lidského a básnického z pozic své poetiky. O básníkovi promluvil básník. Budoucí vykladači Halasova díla nesmějí opomenout Nezvalův rozbor, zatímco Štollův jim nebude k žádnému užítku.

Ostatně, což nebyl František Halas i oficiálně označen za básníka „národní hrdosti“, za řadového vojáka za lepší život na zemi, jak jste to na smuteční slavnosti v Domě umělců v listopadu 1949 zajisté všichni slyšeli? Je možné, aby tyhle hlasy byly neupřímné, je možné, aby věnce u jeho rakve nebyly projevem láskyplného smutku a úcty k dílu, jež mrtvý lidu zanechal?

Tenkrát jsem byl zasažen velkou skepsí. Mnozí z nás, co tu jsme, věděli jsme nebo tušili, že s hrobem, který má přijmout básníkovu tělo, kope se zároveň hrob pro neslavný pohřeb jeho díla. Napadly mne v těch-

to dnech verše, nevím, budu-li je citovat přesně. Bůh ví, kam jsem je zašantročil, tehdy nebylo dobře nosit takové věci po kapsách:

*Nad rakví na sta neupřímných vět
a kolem věnce položené v pýše.
Na stěnách arestů, co jich má svět
na stěně chudákovy chýše
pravá řeč pohřební se píše.*

Rád uvěřím slovu těch, kteří tenkrát nad rakví mluvili, že mluvili opravdu z úcty a lásky k básníku chudých a utiskovaných na celém světě. Uvěřím jim, jako dodnes věřím Nezvalově smuteční básni za Františka Halase, z níž mi často zní sloka v hlavě, jako do bronzu ražená, jež vydá za celý esej:

*Tvá hrdost neškemrající,
Tvé sudlice a diademy
přes Tvoji zaslíbenost měsíci
nás budou poutat vazbou k rodné zemi.*

V tom smutku, v té skepsi jedinou útěchou mi byly zástupy prostých lidí z Vysočiny, kteří se pěšky přišli rozloučit do Kunštátu. Básník se jim vrátil, jak je o tom ujistil v prosté, monumentální básni prózou. Národ, lid – naštěstí pro pravé básníky a jejich dílo, naštěstí i pro sebe – volí si své básníky sám. Nedá si je brát, jako si nedá vnucovat veršovce, přilepené na lineál, vzdálené jeho životu, cizí jeho tužbám.

Protože jsem mluvil většinou na téma „básník a lid“, uvedu před zakončením ještě tohle podobenství z Andersena: „Jak divukrásné jsou císařovy nové šaty!“ ozývalo se volání na ulicích a oknech. Nikdo nechtěl říci, že nic nevidí, aby nebyl pokládán za hlupáka nebo za osobu úřadu nezpůsobilou. „Ale vždyť na sobě císař nic nemá,“ ozvalo se jakési dítě. „Bože, slyšte hlas nevinnosti,“ pravil jeho otec, a jeden šeptal druhému, co dítě řeklo. „Vždyť na sobě nic nemá,“ volal konečně celý zástup. Císař se zarazil, neboť i jemu samému se zdálo, že lid má pravdu, ale pomyslně si: „Teď nepomůže nic, teď už to musím vydržet!“ A komoří šli za ním a nesli vlečku, a nebylo tam vlečky, ani pláště.

Hlas dítěte je hlasem básníka: řekne, musí říci, co opravdu vidí a cítí. Neotvírá lidem oči, lidé i bez něho vidí dobře, ale otvírá jim srdce a ústa, je jejich prvním hlasem. A aby hlasem jejich opravdu byl, aby, jak praví Whitman, vzal na sebe dar i jejich jazyka, musí být jedním z nich. Lid

není způsobný a učesaný fantom: kam ho dáš, tam stojí. Co mu namluvíš, opakuje. Nikoli: lid se přece skládá z živých lidí, lid je tisíckrát, milionkrát znásobený člověk. V hlavách a srdcích kromě milionů soukromých osudů, radostí i žalostí nese staletou, tisíciletou tradici sociálních a kulturních tužeb, zápasů o jejich naplnění a myšlenku slavné budoucnosti.

Žijme tedy a tvořme tak, abychom nezradili tradici, která nám už od dob Sládkových a Nerudových velí: „Stát pevně pod praporem žití, zbaběle neopustit stráž!“ A tvořme také tak, aby naše díla klenula duhu zítřka nad celým světem!

(1956)

DISKUSNÍ PŘÍSPĚVEK

Jaroslav Seifert

Vážení přítomní! Bylo řečeno, že je zapotřebí, abychom konečně uspořádali své kulturní dědictví. Vracíme se ke knihám svých mrtvých básníků, listujeme jimi a hlásíme se k tomuto jejich odkazu.

A tu mi napadá tichá a plachá otázka. Aníž se chci pouštět na pole metafyziky, obracím se s jistou úzkostí k těmto našim mrtvým a ptám se jich, budou-li se i oni hlásit k nám.

Nejednou tu bylo zdůrazněno, že spisovatelé jsou svědomím svého národa. Není to myšlenka nová. Ba snad naopak. Zdá se mi, že tato věta má dosti blízko k frázi a řekněme raději k běžnému rčení. Stává se však někdy, že i takové rčení, vyslovené v příhodném okamžiku a v jiném osvětlení, může působit drtivě.

A právě dnes chtěl bych říci: Kéž bychom v této chvíli my spisovatelé byli opravdu svědomím svého národa, kéž bychom byli svědomím svého lidu. Neboť, věřte, obávám se, že jsme jím nebyli již po více let, že jsme nebyli svědomím zástupů, svědomím milionů, ba dokonce že jsme ani nebyli svědomím sebe samých.

Znova a znova slyšíme tu zaznívati, a to z úst nikterak nevýznamných, že je zapotřebí, aby spisovatel psal pravdu. To znamená, že spisovate-